

RYTŲ AUKŠTAITIJOS RASYTOJŲ KELIAIS (1961 m. ekspedicijos medžiaga)

Parengė JONAS RISKUS ir ZANA URBANAVICIŪTĖ

Daug puikių žodžio meistrų davė respublikai gražioji Rytų Aukštaitija. Apie daugelį jų surinkta nemaža medžiagos, plačiai nagrinėjamas jų literatūrinis palikimas. Stambios monografijos parašytos apie A. Vienuolio, J. Biliūno kūrybą. Gal kiek mažiau medžiagos paskelbta apie L. Didžiulienę-Žmoną.

Tarybų valdžios metais pradėta plačiu mastu rinkti medžiagą apie didžiuosius respublikos rašytojus. Daugiausia prisiminimų surinkta apie A. Vienuolį. Jie išleisti atskira knyga „Atsiminimai apie A. Vienuolį“.

1961 m. Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Lietuvių kalbos ir literatūros fakulteto Studentų mokslinės draugijos literatūros būrelis organizavo ekspediciją į Rytų Aukštaitiją, kur aplankė iš čia kilusių rašytojų gimtąsias ir gyventąsias vietas. Ekspedicijai vadovavo doc. J. Riškus. Kadangi ekspedicija buvo organizuota lokaliu principu, ne visos rašytojų gyventosios vietos buvo aplankytos ir medžiaga surinkta ne iš viso jų gyventojų laikotarpio. Apklausta nemaža žmonių: rašytojų kaimynų, giminių, pažįstamų. Vykstant į ekspediciją, buvo planuojama rinkti medžiagą apie visus Rytų Aukštaitijos rašytojus, bet apie A. Baranauską vertingesnės medžiagos nepavyko rasti. Daugiausia medžiagos surinkta apie A. Vienuolį todėl, kad visi rašytojo kaimynai, pažįstami dar labai gerai jį prisimena. Siek tiek mažiau prisiminimų užrašyta apie J. Biliūną, J. Tumą-Vaižgantą, L. Didžiulienę-Žmoną ir A. Strazdą. Kadangi jau išleisti „Atsiminimai apie A. Vienuolį“, dalis ekspedicijoje surinktos medžiagos čia nespausdinama, nes ji beveik visiškai sutampa su toje knygoje paskelbta.

Surinktoji medžiaga padeda geriau pažinti rašytojų gyvenamąją aplinką, veiklą, gyvenimą, leidžia giliau suprasti jų asmenybę. Ypač vertingų duomenų ji duoda apie autorių santykius su liaudimi, paprastais darbo žmonėmis, su gimtuoju kraštu. Naujų duomenų užrašyta apie kai kuriuos A. Vienuolio kūrinių veikėjų prototipus (brolius Puodžiūnus, Veroniką ir kt.). Ekspedicijos metu surinkta medžiaga padeda pasekti kai kurių J. Biliūno apsakymų genezę.

Ne visa medžiaga yra vienodai vertinga. Dalį jos reikia kritiškai vertinti. Prieštaraujančių faktų pateikta apie A. Strazdo gyvenimą. Tikri šio rašytojo gyvenimo faktai pinasi su nesuskaičiuojama daugybe anekdotų.

Beveik visa medžiaga pasakotojų buvo pateikta aukštaičių rytiečių tarpe. Nuosekliai taisyta tik tekstų fonetika. Stilius ir sintaksė beveik nekeista. Palikta ir keletas ryškesnių morfologinių (siekinys, einamasis vidaus vietininkas) ir leksinių ypatybių.

Pasikalbėjimus užrašė:

1a.—J. Riškus, Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto dėstytojas ir Z. Urbanavičiūtė, Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto V kurso studentė; 1b.—e., 2a.—b., 13, 14, 15a., b., 16, 20, 21a., b.—Z. Urbanavičiūtė; 3a.—d., 4a., b., 5a.—c., 6, 7, 11—P. Katinaitė, Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto V kurso studentė; 8, 9, 18—O. Kepalaitė, Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto IV kurso studentė; 10, 12, 22, 23, 24, 25, 26—J. Keliotytė, Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto V kurso studentė; 17, 18, 19, 27a.—c., 28, 29, 30—J. Riškus, Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto dėstytojas.

ANTANAS VIENUOLIS

1.

a.

Su Žukausku mes dažnai kartu vaikščiodavome, tai jis pripasakodavo man visko. Pasakojo, kad Šlavei vardą medžiotojai davė. Seniau, kai dar bajorai buvo, tai jie eidavo medžiotų. Vienas buvo tarp jų toks jaunutis ir labai juokingas. Kai tik kas nušaudavo kokį žvėrį, jis visada sakydavo: „Na, tau šiandien šlavė¹“. Viena kartą tame rave jam atsiėjo nušauti vilkas. Tai jie visi ir sako: „Na, tau šiandien šlavė“. Nuo to laiko ir pavadinio rava šlavė. Nežinau, ar Žukauskas čia pats sugalvojo, ar jam kas iš senesnių papasakojo.

Cia yra prie Užuožerių toks raištelis Meškamušė. Apie dešimt hektarų užima. Senovėj Lietuvoje būdavo meškų ir bajorų buvo. Jie susiburdavo baliavoti ir aptiko kartą ten meškų daug. Norėjo jas išnaikinti, pasi-taikė ne viena ir užmušt. Žukauskas pasakojo, kad tada ir davė tam rai-s-teliui vardą Meškamušė.

Toliau yra Valākai — krūmai ir gražus dirvonėlis, apie 70 ha. Vidury — aukštas kalniukas, gražus labai. Ten labai tetervinai burzduliuodavo, tai Žukauskas praminė Tetervinų dirvonėlis. Taip dabar ir vadinasi.

Ir dar toks vienkiemis yra netoli Užuožerių. Pempė vadinasi. Pie-vokšlis ten toks yra, pavasarį vandeniu apsemtas, vasarą išdžiūsta. Ir labai daug pempių būna. Žukauskas ir sako: „Tegul vadinasi šitas vien-kiemis Pempė“. Dabar visi ir vadina Pempė.

Su Žukausku abudu daug kur vaikščiodavom. Nueidavom ir prie Ka-ralienės liūno. Netoli tos Karalienės yra miške kalniukas Ramoškalnis. Peslių kaimui jau jis priklausio, nebe Užuožeriams. Jo tikras vardas Pail-giai, nes visai prie Ilgės upelio prieina. Lietuviai su švedais mušės, ir ten lietuvių būrio vadas Ramoška buvo pasislėpęs. Vienuolis ir pasakojo man apie jį, mes kartu apie tą kalniuką grybavom. Miške susitikom, su-sėdom pasėdėti. Vienuolis sako: „Kad prieis proga, reiks knygosna įtraukt tas kalniukas ir tas liūnas. Tas kalniukas įdomus. Čia kalnas labai status, o čia labai didelė pakriūta ir slėnys. Ramoška tam slėny ir pasislėpė. Su švedais tada mušėsi. Lietuviai tame rave pasikavojo, o šve-dai atvažiuoja su rogėm per upę. Mat, žiemos metas buvo. Kai tik jie pradėjo artyn važiuot ledų, lietuviai pradėjo juos šveisti. Daug tada jų ir prigirė. O švedų karalienė su pora arklių, su visa karieta ir įvažiavo liūnan. Nuo kalno kaip pasileido arkliai į pakriūtą, kur tu juos užlaikysi“. Sakė Vienuolis ir tos karalienės vardą, bet pamiršau. Mat, prieš septynis šimtus metų tai buvo, o ir dabar žmonės tebevadina Karalienės liūnu. Kurmonas karalienės tai išsigelbėjo. Jis buvo Pilypas vardu. Užsikabino senų medžių, šiekštų. Pievytė aplink Karalienės liūną vadinasi Karalienės rankovė. Pasakojo jis, kodėl taip vadinasi, tik aš nebeatsimenu. Vienuolis vis norėjo parašyt apie lietuvių karus su švedais, tik nebesusėpėjo.

b.

Aš buvau dar jaunas, o Žukauskas jau buvo berniokiokas. Aš ganiau pas Lenčiauską po lankes. Būdavo, kad užgrosiu ant lumzdelio! O jis ateidavo su draugais, su ponais. Pasigrožėjo jam tas lumzdelis. Sako: „Levandavičiuk, parduok man tokius tris lumzdelius“. Sakau: „Ką aš ten parduosiu, dovanoju“. Turėjau vieną ir padovanojau, o kitų taip ir nebe-padariu.

¹ Zodis „šlovė“ aukštaičių rytiečių anykštėnų tarmėje tariamas „šlavė“.

c.

Pečiūrienė tokia buvo ir su Augustinu susigavo mergytę². Ji ir mirė po mažam, o tas jos kavalierius ar kas kitas nunešė mergytę Anykščių ir padėjo pašalin. Rado ją tokie žmonės ir laikė. Paskui sužinojo, kad ji iš Užuožerių, ir atnešė atgal. Toks Sukevičius, vaistininkas, buvo bevaikis, tai tas pasiėmė, išsivežė Peterburgan ir užaugino.

d.

Šmukšteras buvo Navikas, bet labai buvo šmukštus, tai ir praminė jį Šmukšteru. Pasigrožėjo jam koks daiktas,— tai taip gražiai prisitaikins, nei nepajusi, kaip nebeturėsi. Niekas kaime neturėjo ratų geležinėm šinom, o jis turėjo³.

e.

Pas Žukauską⁴ tarnavo Veronika, o ne pas Kaikarį. O jos bernelis, rodos, lyg kad pas Papievj tarnavo. Tas berniokas jos išvažiavo Amerikon. Labai navatnas jo vardas buvo, atsimenu, tik ne Juozelis ir ne Anicokas. Veronika norėjo prisigirdyti, bet Antanas Žukauskiukas išgelbėjo ją. Vakare nuėjo jis prie ežero ir žiūri — ji vaikšto su vaikiu paežere. Sako: „Ką čia veiki? Eik namo“. Veronika sako: „Noriu prisigirdyt, koks čia gyvenimas“. Antaniukas ir sako: „Eik namo, ko čia gurinėji, ne tu gi viena tokia. Kaska dargi tokia yra — turi sūnų ir gyvena“.

Lyg ir išvarė ją Žukauskai, o gal ir ne. Tik išbarė baisiai Žukauskienė, sako: „Ką tu padarei — mūsų visiems namam negarbė!“

Bet nuo ežero tai tikrai ją tada Žukauskiukas parvedė namo. Dabar man rodos, kad neišvarė Žukauskai, dar liepė metus pabaigti būti. O Žukauskas jai pripiršo mieste tokią ten tarnybą,— rodos, kad ar ne Vyžuonose. Nebebaigė ji pas juos nė tų metų būti. Kai tėvas atėjo jos mušti, tada Antanas ją ir išgabeno Vyžuonosna. Ejo ir išpažintin. Kalbėjo žmonės, kad kunigas barės labai. Ties ta vietaėjo girdytis, kaip Tėvelio ežerėlis yra, prie Ilgio ežero⁵. Žukauskiukas pasislėpęs buvo, žiūrės, ką ji darys. Žiūri, kad jau girdysis. Tada ir parvedė namo. Tėvas Veronikos Piktagalyje gyveno, o motinos ji neturėjo. Antanas tada pusberniokas buvo, gal keturiolikos metų, gal penkiolikos. Žukauskienė labai pamaldi buvo moteriškė. Labai gera buvo, bet ką gi darys — pasakė Veronikos tėvui, pranešė, kad pabartų. Tokios panašios į Juozaponienę čia nebuvo. Veronika sūnų turėjo. Aš pats jau nebeatmenu, man senelis Navikas pasakojo, jie labai sutiko su Žukauskais.

Juozas Levandavičius⁶,
gim. 1893 m., gyv. Anykščių raj.,
Užuožerių km.

Užuožeriai,
1961 m. liepos mėn.

² Sis atsitikimas aprašytas A. Vienuolio „Pavainikėje“.

³ Navikas-Šmukštaras aprašytas A. Vienuolio atsiminimuose „Astronomas Šmukštaras“, bet A. Vienuolis niekur nemini tokių jo broų.

⁴ Levandavičiaus Juozo žmona teigia kitaip, plg. 5a.

⁵ Ilgio ežeras yra prie pat Užuožerių kaimo. Tėvelio ežerėlis — nedidelė kūdra šalia Ilgio ežero. Ji būna išdžiūvusi, tik pavasarį iš Ilgio pribėga vandens.

⁶ Levandavičius gerai pažino rašytoją. A. Vienuolis, atvykęs į Užuožerius, visada jį aplankydavo. J. Levandavičius labai gerai prisimena rašytojo pasakojimus ir mielai juos pasakoja.

2.

a.

Rodos, kaip ir tarnavo pas mano tėvą Veronika. Kaip klėtėlę padegutavo, tai taip ir buvo aplink, tik toliau, ne pas mus. Gyveno tokia tarnaitė Jakubavoje, ten lyg ir pykosi su kažin kuo. Jai ir išdegutavo tą klėtėlę. Jis iš visur ir surinko, ne iš vienos vietos. Kasė tai tikrai buvo mergaitė su berniuku, kaip Levandavičius sako⁷. Brolis iš visur sudėjo į vieną vietą. Bet žmonės tai kalbėjo, kad pas mus Veronika tarnavo, tik aš jau tikrai nebeatsimenu. Kaip mūsų namai ant kalno stovėjo, tai toks įsivaizdavimas mano, kad kaip tik iš mūsų namų, nuo mūsų daržo tiesiai ežerėlin jiėjo. Kaip aprašyta, tai taip aš ir matau, kaip ji nuo mūsų kalno eina, kaip rugiai jai krūtinę braukia. Vieta tai kaip tik mūsų. Kalbėdavo žmonės apie tą Veroniką, bet, matyt, anksčiau viskas buvo, kad aš tokio aiškaus vaizdo jau nebeturiu.

b.

Alena Papievio⁸ kad buvo, tai ir aš atsimenu. Ejau dar aš jos lankyti, kai sirgo. Kitos draugės eina, ir aš nuėjau. Mirė Alena pas Papievių, ne pas tėvą, man rodos. Bet aš dar vaikas buvau, nelabai atsimenu.

Konstancija Pavilonienė,
gyv. Anykščiuose, rašytojo
muziejuje⁹

Anykščiai,
1961 m. liepos mėn.

3.

a.

Puodžiūnai buvo trys broliai: Simanas, Antanas ir Juozapas¹⁰. Pradžioj jie gyveno Dvarelių kaime, netoli Anykščių, paskui Šeimyniškėliuose. Po kiek laiko nusipirko sklypą Raščiagalyje¹¹. Iš Raščiagalio Juozapas pirko dvarelį Ignotiškyje, o Antanas su Simanu Raščiagalyje ir pasiliko.

Simanienės ir Juozienės buvo po vieną sūnų ir dvi dukteris. Antanienė iš pradžių našlė buvo, paskui už Antano ištėkėjo. Bevaikiai jie buvo, tai Antanienė buvo paėmusi auklėt savo brolio dukterį Anelę Krasauskaitę. Ir išaugino jie ją. Paskui norėjo apženyti ją su Simano sūnum Antanu, bet neišėjo. Rodos, kad Anelę norėjo apženyti, tikrai tai negaliu pasakyti¹². Paskui girdėjau, kad Anelė ištėkėjo už visai paprasto. Žadėjo Antanienė jai didelę dalį, bet nedavė tokios, kaip žadėjo.

Ar Antaniukas apsižienijo su paprasta darbininke? Rodos, kad kampininkė ji buvo. Paskui Antaniukas jaunas miške žuvo. Paliko jauną žmonelę ir keturis vaikus.

Juozapas Puodžiūnas labai šykštus buvo. Antanas tai labai nieko žmogus. Geri buvo abu Antanai — švarūs, tvarkingi. Juozapas tai net sagų

⁷ Plg. 1 e.

⁸ A. Vienuolio pavaizduota „Samdinėje Alenoje“.

⁹ K. Pavilonienė yra rašytojo sesuo.

¹⁰ Medžiaga apie brolius Puodžiūnus gauta visai atsitiktinai, nes kiti Užuožerių gyventojai apie juos nieko nežino. Visi broliai gyvenę toliau nuo Užuožerių — netoli Kavarsko.

¹¹ Buv. Kavarsko rajone.

¹² Sis R. Griškevičienės teiginys nesutinka su Antano Puodžiūno augintinės R. Krasauskienės pasakojimu. Plg. 13.

nesiūdavo (o šitiek žemės turėjo!). Iš šakaliuko padaro tokį brūzgulį, galiukus padrožia, vidurį įpiauna, užsega — ir gerk. Juozapas, kai apsiženi-jo, tai paėmė mergą su dideliu kraičiu, privežė drobių, stomenų. Juozapas paskui išvežė turgun tas drobes ir pardavė, kad pinigų gautų. Pavydus tas Juozapas buvo, labai neteisingas, visus skriausdavo. Ėjo kalbos, kad sudegė Antano svirnas, bet kaip ten buvo, kas uždegė,— nežinau.

Mat, Juozapas pirkto žemę kartu su mano tėvu Ignotiškyje. Nedaug mano tėvas pirkto, Juozapas kur kas daugiau. Tai tėvas duodavo Juozapui nuvežti bankan pinigus už žemę. Ukmergėn tada veždavo. Juozapas tų pinigų nenuveždavo, o sau pasiimdavo. Kad kiek, būtų atėmę iš mūsų žemę,— mat, pinigai bankan nemokėti. Juozapas gi nenuveždavo. Paskui visa paaiškėjo. Juozapas mano krikšto tėvas dar buvo.

Simanas tai jaunas mirė. Paliko žmoną ir tris vaikus. Nesutikdavo Juozapas nei su Simanu, nei su Antanu.

Juozapas nesugyveno su vaikais. Mat, kai vaikai pradėjo mokytis, tai tokią cacką nusiperka, tai tokią. Iš to didžiausi nesutarimai, bėdos kil-davo. Juozapo sūnus irgi buvo Juozapas. Nesutiko su tėvu, nemylėjo jo. Toks vikrus, suktas buvo. Turėjo jis vienu metu net krautuvę Anykščiuo-se¹³. Paskui subankrutavo, padarė daug išlaidų ir išbėgo Amerikon. Buvo aną vasarą atvažiavęs Maskvon su Amerikos turistais. Iš ten jis davė žinią seserims, kad atvažiuotų susitikti. Nežinau, ar buvo nuvažiavę, ar ne.

Simanas su Antanu irgi nesutiko, bet truputį geriau sugyveno, negu su Juozapu.

Žinau, kad tarnavo pas Simaną toks Gailiūnas — bernas su ūsais. Nežinau, iš kur jis buvo.

Antanas anksčiau mirė, o Juozapas tai jau prie rusais.

b.

Mano sūnui labai kraujas iš nosies bėgdavo. Nuėjau aš pas Žukauską. „Geraį,— sako,— aš atvešiu tų vaistų iš Vilniaus“. Mes jam nunešėm duo-nos, dešrų pridėję. Sunku tada buvo, tik po karo.

Cia sirgo tokia Rūtavičienė, tai jis pats jai vaistų vis atnešdavo.

Būdavo, eina dairydamasis, pamažu. Susitinka kokių žmogų, pašneka, užkalbina kiekvieną. Toks neišdidus buvo.

Rozalija Griškevičienė,
60 m.¹⁴, gyv. Anykščių raj.,
Užuožerių km.¹⁵

Užuožeriai,
1961 m. liepos mėn.

4.

a.

Žukauskas, kai atvažiuodavo, tai pastatydavo mašinėlę ir eidavo pa-lei pakriūtes. Netoli mūsų kaimo toks akmuo yra, perkūno subyrintas. Jis visiems ponams¹⁶ tą akmenį aprodydavo.

Kai jis ruošdavo balių, tai tuoj duodavo pirmininkui žinią, kad visus senesnius žmones išleistų į balių. Katras nori, būdavo, tas ir važiuoja.

¹³ Plg. 13.

¹⁴ Medžiagos pateikėjų amžius paliekamas toks, koks buvo užfiksuotas ekspedicijos metu, t. y. 1961 m.

¹⁵ R. Griškevičienė ne visą laiką gyveno Užuožeriuose. Ji atsikėlusi iš Ignotiškio km. (buv. Kavarsko raj.).

¹⁶ „Ponais“ užuožeriečiai vadina visus A. Vienuolį lankiusius jo draugus ir pažįs-tamus.

Zukauskas sakė, kad reikia šiaupus upės aptverti iki pat Anykščių plotą ir džiovininkų ligoninę pastatyti. Gal būtų ir padaręs, jeigu ilgiau būtų gyvenęs. Sakė, kad ir Karalienės liūną sutvarkys, žolę išvalys, bet kai numirė, tai taip ir liko apaugęs. Kai aš jaunas buvau, tai tas Karalienės liūnas buvo švarus, neapaugęs ir labai gražus.

b.

Pas mano dėdę Papievių Juozapą tarnavo Alena¹⁷. Ji iš Piktagalio buvo atėjusi. Mėšlą kartą vežė, o Alena kratė. Matyt, sušilo, ar ką — susirgo uždegimu. Vežė jai ir kunigą. Tėvas ją sergančią ir parsivežė. Ten gal ir mirė, nežinau¹⁸. Zukauskas rašo, kad du broliai Papieviai buvo. Tai tas kitas brolis buvo mano tėvas. Mano dėdė daug turtingesnis buvo už tėvą. Didelis darbininkas buvo, arkliai geriausi. O, mat, jis parašė, kad arkliai netikę, kiaulės blogos. Žinoma, vieną kartą jos geresnės buvo, kitą blogesnės — gi visaip pasitaiko.

O mano tėvas Antanas tai tikrai labai šnekus buvo. Sėdi, būdavo, tėvas prie lango, eina per kaimą ubagas, tai jis ir tą užkalbina. Zukauskas ir tą užrašė knygon. Parašė, kad bažnyčion nenorėdavo eiti, varyti reikėdavo. Eidavo ir bažnyčion, ir ką, bet parašė, ir tiek.

Kartą sutikau Vienuolį, jis ir klausia manęs: „Ar aš teisingai parašiau, nepaklydau?“ Sakau, kad teisingai. Ką aš ten ponui sakysiu, kad beveik teisingai ir yra.

Balys Papievis, gim. 1892 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Užuožerių km.

Užuožeriai,
1961 m. liepos mėn.

5.

a.

Mes kaimynystėj buvom su Zukauskais. Būdavo, pritaiso sūpynes, tai mes su Zukauskų mergiotėm supdavomės. Antanas, būdavo, ateis, sako: „Sėskit, mergiotės, aš jus pasupsiu“. Kad įsups, mes net rėkiam.

Būdavo, Vienuolis kada gano, Alena Papievio eina pro šalį, vis užkalbina Antaniuką. Paskui Alena susirgo ir mirė. Ejom pagraban, bet kokia liga ji mirė, tai nebegaliu pasakyt. Vežė ją iš Papievio laidoti, ne iš tėvų.

Zukauskų pievos buvo Liepdegėnuose. Mes važiuodavom pas juos talkon grėbtų. Grybų miške rasdavome, tai Antanas vis atima. Žinai gi, vaikų dūkimas. Mano sesers sūnus — Antanas, tai Zukauskas, kai tik ateina, vis atneša saldinių pilnas kišenes, papirosų.

Kartą Zukauskas suruošė balių mieste. Tiek ponų prikvietė, pakvietė ir mūsų tėvą. Ponų prie stalo prisėdę, o jis prie visų mūsų tėvą ir pabučiavo. Mat, žmogus iš jo tėviškės, tai dėl to ir pabučiavo.

Po to vienąkart einu Anykščiųuos. Toks šaltas rytas, aprūkęs. Susitinku — eina Zukauskas, rankšluostį užsimetęs. „Einu, — sako, — maudytis“. Upėn ėjo, Šventojon. O jau niekas nebesimaudė. Sako: „Aš rytą anksčiausia atsikeliu ir einu maudytis“.

b.

Paskenduolė buvo tarnaitė, rodos, pas Papievių Juozą¹⁹. O Juozukas buvo Papievio sūnus. Tėvai jos imti neleido. Ji nepasiskandino, nes ją pastebėjo ir išgelbėjo.

¹⁷ Vienuolio „Samdinės Alenos“ pagrindinė veikėja.

¹⁸ Plg. U. Levandavičienės pasakojimą (5a.).

¹⁹ Plg. 1e. ir 2a.

c.

Pečiūrienės mergytę išsivežė ponis Rusijon²⁰. Ponia be vyro gyveno (vyras, rodos, Anglijoje buvo), tai ir atidavė jai auginti. O Pečiūra tai labai blogas žmogus buvo: ir arklius vogdavo, ir viską. Vyrai jį bebėgantį prie Kavarsko pavijo, įkišo pavalkuos ir mušė. Tai jis viską prisipažino. Tada vyrai susitarę jį Rusijon išsiuntė. Jo viena duklė Peterburge gyveno, tai ta labai prašė, kad paliktų, bet vyrai nepaklausė ir išsiuntė.

Uršulė Levandavičienė,
74 m., gyv. Anykščių raj.,
Užuožerių km.

Užuožeriai,
1961 m. liepos mėn.

6.

Ta Papievio Alenytė apsirgo — vaitojo, vaitojo... Kaimynės ir mergos ėjo dabotų, kad nenumirtų. Pas Papievius ėjome. Viena merga, kai pasiliko vakare, matyt, užmigo. Užmigo ir Alenytė. Žukauskiukas sakė: „Kai mane ji prakalbindavo, tai man net žandeliai raudoni“.

Dragūnienė Marija, 72 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Seimyniškių km.

Seimyniškių km.,
1961 m. liepos mėn.

7.

Vienuolis mano sodan vis ateidavo,— mat, čia visai kaimynuose. Jis dar nupirko mano sklypelį prie klėtėlės, kad daugiau vietos būtų. Jis labai mėgo gamtą. Būdavo, aš išėsiu sodan dar prieš saulės tekėjimą, o jį jau randu ant akmens sėdintį.

Jis man pasakodavo, kaip buvo Italijoje, Sicilijoje, kaip ten žmonės darbuojasi. Sako, kad pas mus taip žemę dirbtų, kaip ten dirba, tai ne vieną Lietuvą galima būtų išmaitinti, o kelias. Sako, Sicilijoje nėra kur pėdą pastatyti — visa žemė išnaudota. Piktžolę žmogus išrauna ir dar šaknytę sutrina. Dieną ten vandenį leidžia tokiais kanaliukais į laukus, o naktį laisto. Žukauskas sako: „Kada tie žmonės pailsėt gali — rytą dirba, dieną dirba, naktį laisto“.

Mėgdavo ir balius. Niekada nepasakys, kad negali, jei tik pakviesi. Bet ateis, pabus kokią valandą ar pusantros ir eina. Sako: „Gana, nuobodus pasidarysiu, o nenoriu būti nuobodus“.

Mano sūnui jis vis duodavo patarimus. Mano sūnus gal penkiolikos ar keturiolikos metų rašinėti pradėjo. Tai ateina Vienuolis, šnekas su juo, vis „kolega, kolega“ vadindavo. Vis sakėdavo: „Skaityk, skaityk, skaityk. Perskaityk vieną, du, tris, keturis, penkis kartus, šešis — tada matysi, kokia knyga“. Duodavo jam ir knygų, liepdavo skaityt. Sako: „Dabar skaityk, nerašyk, nes išseksi“²¹. Būdavo, sūnus atvažiuoja atostogų, tai ir jis pas Vienuolį, ir rašytojas pas mus ateina.

Kitąkart nueinu, atsisėdu kluone ir žiūriu. Jis rašo ant balkono knygas. Tik prieis prie staliuko, užrašo — greit, greit. Paskui, susiėmęs galvą, tik laksto, laksto po balkoną. Vėl prieis, vėl kažką užrašo. Matyt, redaguodavo.

Kartą jis manęs išsigando. Rytai vis pasivaikščioti išeidavo. Aš išėjau medžioti. Tik žiūriu — zuikis. Aš tik plumpt ir iššoviau. O jis kad

²⁰ U. Levandavičienė turi galvoje A. Vienuolio „Arkliavagio dukters“ veikėjus.

²¹ Panašiai pasakoja Prano Čižo sūnus Algirdas Čižas „Atsiminimuose apie A. Vienuolį“. Čižai buvo A. Vienuolio kaimynai Anykščiuose.

pasileido bėgt! Matyt, išsigando. Nemėgdavo triukšmo. Būdavo, jei kur triukšmauja, tai kilometrą šonan duos, kad nematytų.

Pasakodavo jis man, kaip žmonės Užuožeriuose skurdžiai gyveno. Laikydavo jis namie tokias mažytes varpas.

„Va,— sakydavo,— tokie rugeliai būdavo“.

Kartą tiek skubinau sode dobilus krauti ir nespėjau — užėjo lietus. Grįžtu aš pro jo kiemą. Jis ir užsišaukė. Užeinu. „Va,— sako,— žiūrėk: du barometrai. Išsirink, katrą nori. Žiūrėk, kad man daugiau dobilų nesulydytum“. Ir dabar tas barometras man orą nurodo.

Pranas Cižas, gim. 1897 m.,
gyv. Anykščiuose,
Gegužės 1-osios g-vėje Nr. 3

Anykščiai,
1961 m. liepos mėn.

8.

Apie tai, kaip jis dirbo vaistinėje, nieko labai negaliu pasakyti, tik atsimenu vieną atsitikimą. Buvo Anykščiuose labai geras gydytojas. Vadinavo jį Sumacheru. Kai išrašydavo receptą, jis siųsdavo klientus pas kitą vaistininką, ne pas Žukauską. Tas vaistininkas buvo jo skolininkas. Bet kartais žmonės užeidavo pas Žukauską, nes jo vaistinė buvo arčiau. Kada pacientas atnešdavo vaistus parodyti gydytojui, jis nieko nesakydavo, tik buteliuką pakraipydavo, galvą palinguodavo, paklausdavo, kiek sumokėjęs, kas čia per vaistai. Sklido gandai, kad Žukauskas duodavęs silpnesnius vaistus, kad pacientas dar kartą ateitų pirkti. Mat, tuo metu jis stąsėis namus ir jam reikėję pinigų. Tai išgirdęs, Žukauskas labai supyko ir nuėjęs šėrė Sumacherui į ausį²².

Aleksandra Petraitienė, 70 m.,
gyv. Anykščiuose,
Pergalės g-vėje Nr. 48/9

Anykščiai,
1961 m. liepos mėn.

9.

Vienuolis buvo labai humaniškas žmogus, nepaprastai mylėjo gamtą, visiems buvo geras, bet buožių labai nekętė. Aš papasakosiu vieną atsitikimą. Pas mus mokėsi toks dvarininko sūnus Kalibačiokas. Jis buvo labai didelis padauža, ir mokytojams labai sunku buvo su juo susitvarkyti. Visi nutarė, kad reikia jį pašalinti iš mokyklos. Kai kurie mokytojai bijojo pašalinti dvarininko sūnų, bet Žukauskas pats pirmasis pasisakė už pašalinimą. Kalibačioką užstojo kapelionas Steponavičius, bet Žukauskas nekreipė į tai dėmesio ir vis tiek reikalavo pašalinti neklaužadą iš mokyklos²³.

LTSR nusipelnęs mokytojas,
Pranas Sulga, gim. 1893 m.,
gyv. Anykščiuose

Anykščiai,
1961 m. liepos mėn.

10.

Susiedavom su A. Vienuoliu kaip kaimynai. Pasišnekėdavom apie darbus, apie sveikatą. Aš jam daržą paariu, bulves. Jis juokdavosi: „Kolektyvinis darbas“. Aš sakau: „Rašytojau, reikia pailsėt“. Atsisėdam, aš pradedu rūkyt cigaretę. Jis sako: „Tu man paarei, tai aš tau atsiėsiu

²² Dėl šio pasakojimo Anykščių miestelio gyventojai nesutaria. Vieni tvirtina, kad Vienuolis tikrai taip daręs, kiti visai neigia šį faktą.

²³ Kiti ekspedicijos metu užrašyti P. Sulgos atsiminimai apie A. Vienuolį beveik pažodžiui sutampa su atsiminimais, išspausdintais knygoje „Atsiminimai apie A. Vienuolį“, todėl čia neskelbiame.

„gastinčių“. Ir atnešė krepšį obuolių ir cigarečių. Labai mylėjo savo kaimynus. Karvės neturėjo, tai pieną iš mūsų imdavo. Jis dažnai man liepdavo: „Mesk tu rūkyti, nes pasenėsi“. Pats nerūkė. Būdavo, prašo manęs bekoną papiauti, nes pats nemoka. Vienąsyk aš negalavau, ir jis man davė vaistų. Sako: „Tau nervai“. Išgėriau tų tablečių apie dvidešimt, ir pagerėjo sveikata.

Dejuodavo ir jis, sako: „Aš nebeturiu sveikatos“. Jis, būdavo, vaikščios keliukais, o aš ariu lauką. Jis prieina ir sako: „Pasenėjau ir aš, nebeturiu sveikatos. Va, einu per laukus — šviežias oras, ramu...“ Labai nuoširdus žmogus buvo.

Karą laike vaistų nebuvo. Jis atidarė vaistinę su Adomoniu. Kur „Puntuko“ viešbutis, ten buvo jau jo vieno vaistinė, be Adomonio.

Per karą A. Vienuolis buvo pasitraukęs į Troškūnus. Kai frontas pasitraukė, jis grįžo namo. Žiūriu — ateina jis per lauką, toks aukštas, su paltu. Nieko namie nerado — nei vaistų rūsyje, nieko. Ir pieno, ir mėsos davėme. Seimos dar nebuvo, vėliau grįžo. Jis sako man: „Gerai, kad neišėjai iš namų. Aš pasitraukiau ir vargo mačiau“.

Jonas Zabiela, gim. 1893 m.,
gyv. Anykščiuose,
Muziejaus g-vėje Nr. 4

Anykščiai,
1961 m. liepos mėn.

11.

Mėgdavo pažaisti Žukauskas su mumis. Mes labai linksmi buvome. Skurdžiai gyvenome, tris kartus degėme. Bet ir tėvelis, ir mes linksmi buvome. Žukauskas kai ateidavo, tai veldavome audeklą (toks žaidimas buvo). Žukauskas labai atsparus buvo, labai įveldavo audeklą.

Kartą aš labai stipriai susirgusi buvau. Jis atėjo ir sako: „Ji pasveiks“. Buvo tokia sena mergina, kuri laukdavo, kada kas mirs. Žmonės sakydavo, kad ji šilto ragaišio laukia. Ji ir sėdi prie manęs. Žukauskas ją rado ir išvijo. Sako: „Dabar pasveiksi — giltinę išvijau“.

Jis labai rūpinosi manimi. Kai buvau Rusijoje, tai jis per laikraščius manęs ieškojo. Aš buvau nemokyta, bet jis vesdavosi mane į operą, laviną, visur kitur vedžiojo. 1915 m. buvau išvažiavusi į Maskvą.

Daug juokų būdavo. Aš turėjau vieną gerą draugę. Jis prašė supažindinti. Ateina jis su draugu, mus nuveda teatran. Jis norėjo, kad mano balsas nepagestų, tai liepė išėjus iš karto nekalbėti, o tik mimika ir pirštais susirodyti. Jei kas ištars žodį, tą badysim pirštais: „Oi, kvailys, oi, kvailys“. Mes pritarėme. Išėjęs iš teatro, mimika parodė, kad tylėtume. Draugas tik: „Mh!“ Rodo — tramvajus. Mes bėgam. O jis jau vos nevažiuoja. Jie tik pirštais rodo ir vis „Mh, mh!“ Žmonės visi kad žiūri! Pasakui tramvajuje pradėjome šnekėti.

Vėliau aš išvažiavau net neatsisveikinusi. Parvažiavusi pradėjau kiaules penėti. Susitikęs jis sako: „Nenorėjai ponias būti — dabar kiaules šerk“. Man dovanojo dar knygą ir užrašė:

„Draugei dailėje — savamokslei skulptorei ir dainininkei Rozalijai Kairytei.

Autorius (A. Vienuolio parašas)
Anykščiai, 1954.VI.13“.

Kartą aš su vaikais nuėjau jo sveikinti vardo dienos proga. Vienas nunešė vaidilą su barzda, kitas gėlių. Jau kad jis nudžiugo! Sako: „Tavo

darbas tai man brangu. Va, matai, kiek turiu, bet fabrično darbo aš nevertinu“.

Savo tvartan jis mano gyvulius priėmė. Trys raguočiai — karvės. Aš visada už tą malonę nunešdavau jam pieno.

Kartą sutikau jį mūsų gatvėlėje. O tada dažnai apiplėšimų būdavo. Mokytojas Vaitiekūnas praėjo pro šalį. Žukauskas juokiasi ir sako: „Ot, šitą paimkim ir apiplėškim. Matai, paltas gražus“. Vaitiekūnas pasižiūrėjo atsisukęs. Sposus mėgdavo Vienuolis.

Vieną kartą jis atėjo ir klausia: „Kaip tu skilandį darai? Pamokyk ir mano mamulę“. Tai aš pamokiau Žukauskienę. Vienu žodžiu, žmogus buvo geras ir visiems gero norėjo. Prieš mirtį jis atidavė mums šieną. Aš pati nusišienavau. Jis prašė, kad tik nepajudinčiau nė medelio. Dažnai, būdavo, sakau, kad jis gerai atrodo. Sako: „Tu nežinai, kaip aš gerai atrodžiau, šviežiai, kai tik atvažiauvau Lietuvon“. Aš jam pradėjau pasakoti apie Kairius. Jis su mama buvo sutartį sudaręs, kad, kai ji numirs, jis ją aprašys. Sako: „Einam, paskaitysiu, kaip apie mamą parašiau“. Pasodino mane ir skaito. Vardą jos pamiršęs buvo. Pasakiau, kad Juozapota. Užmiršo ir vėl šneka. Žukauskienė priminė, kad vardą pa-keistų.

Rozalija Kairytė, gim. 1892 m.,
gyv. Anykščiuose

Anykščiai,
1961 m. liepos mėn.

12.

Vienuolis buvo mėgėjas daug pamatyti. Iš ryto anksti išeina artojas ar piovējas — jis ir eina su jais pakalbėti. Už trijų kilometrų eidavome karvių melžtų, tai jis klausydavosi mūsų kalbų. Vakara is mes dainuodavome, o jis klausydavosi.

Su mano mamyte jis padarė sutartį: prižadėjo aprašyti, kai ji numirs²⁴. Būtų daugiau parašęs, bet nespėjo, tik prisiminimuose aprašė Kairienę — mūsų mamą.

Vakare mes prie upės eidavome giedotų²⁵. Jis atbėgdavo klausytis su švogeri u Paviloniu.

Būdavo, kai kas nors suser ga iš mūsų, tai jis ateina, atneša vaistų, pataria, kur paguldyti, kur oras geresnis.

Prisiminimuose viskas tikra, net ir pavardės. Ir mano tėvelis truputį aprašytas, kad knygnešys buvo²⁶.

Kai būdavo Joninės, naktį prie upės visi nueidavome. Laiveliai upe plaukia. Mums būdavo nepaprasta. A. Vienuolis pasakoja, kas yra tos Joninės. Mes visi dainuodavome. Kai mes lošdavome²⁷, Vienuolis atveždavo drabužių. Veikalus kas savaitę statėme. Pats Vienuolis nelošdavo, tik pamokindavo mus, ateidavo į generalinę repeticiją. Kartą buvome Rubikių ežero Didžiojoje saloje. Ten buvo gegužinė. Vienuolis vis mane šokino.

Emilija Kairytė-Petronienė,
gim. 1896 m., gyv. Anykščiuose,
Gegužės 1-osios g-vėje Nr. 3a

Anykščiai,
1961 m. liepos mėn.

13.

Pirko trys broliai Puodžiūnai tris valakus žemės. Paskui Antanui pamokėjo truputį, ir Antanas išsikėlė Juozapavon. Simanas liko čia, o

²⁴ Plg. 11. Abi Kairytės yra seserys.

²⁵ Dainuoti.

²⁶ Peleksas Kairys „Iš atsiminimų apie Baranauską“.

²⁷ Vaidindavome.

Juozapas pardavė savo dalį ir išsikėlė Ignotiškin. Nuo Juozapo žemę nupirko Krasauskas ir Piščikas.

Antanas vaikų neturėjo. Juozapas turėjo dvi dukteris ir sūnų. Simanas mirė jaunas — vieną vaiką dar lopšyje paliko. Jo buvo vienas sūnus ir dvi dukterys. Juozapas senas mirė. Juozapo sūnus Juozapas turėjo vaistinę, paskiau išvažiavo Amerikon. Tėvas jo nebesutvarkė: kiek davė pinigų, tiek anas pragėrė. Dar tėvas buvo jam žemės nupirkęs, bet jis pardavė ir pragėrė.

Antanas geras buvo. Aš daug metų pas jį gyvenau ir apsivedžiau. Geras buvo, teisingas. Jie mane buvo pasiėmę auginti. Prieš mane dar turėjo Antanienės brolio dukterį Anelę Krasauskaitę. Mane kad ir buvo pasiėmę auginti, bet vis ne savas vaikas — tarnavau. Pradžioje visi kaimynystėje gyveno, ir žemės sueidavo. Paskui išsikyrė. Žmonos labai išdidžios buvo.

Antanas buvo toks poniškas — gražiai apsirengęs vaikšto, o Juozapas prastai. Kai litai prasidėjo, tais metais Antanas mirė, o aš apsivedžiau. Jis man skyrė pusę žemės, bet kai mirė, pati nebedavė. Tik karvę ir telyčią davė.

Juozapas buvo nusipirkęs žemę nuo tokio Strako ir Sarakos, paskui išpardavinėjo sklypais ir išsikėlė Ignotiškin.

Antanas skaitydavo knygas, laikraščius, turėjo daug knygų. Anelę jis jauną paliko — gal penkiolikos metų. Kai apsivedė, tai jai davė dalį, o man nieko nedavė.

Su Simano sūnum Antaniuku ne Anelę norėjo apženyti, o jos seserį Uršulę. Vis tiek tokie patys giminės išeina. Kur ten jie apsiženys, kad ji aštuoneriais metais vyresnė buvo. Antaniukas su ūkininko dukteria Vilčiauskaite apsiženijo, o Uršulė tuoj Kavarskan išsikėlė ir už tokio Darelos išėjo.

Kaip Vienuolio aprašyta alėja, tai čia kaip tik tokia alėja eina. Dabar jau kiek iškirsta, pirma gražesnė buvo.

Rozalija Krasauskienė, 58 m.
gyv. Anykščių raj.,
Juozapavos km.²⁸

Juozapava,
1961 m. liepos mėn.

JONAS BILIŪNAS

14.

Aš buvau Leningrade²⁹, kai Biliūnas ten mokėsi. Buvau, kai žandarmai jį lupo. Streikavo jie tada ir subėgo tokion rusiškon cerkvėn. Žandarmai apsupo ir lupo.

Ateidavo Biliūnas ir pas mus į butą, kai eidavo pro šalį. Aštuoniolikos ar dvidešimt metų tada buvo. Gražus buvo, barzdytę nešiojo. Per gaisrą žuvo man jo jauno nuotrauka. Kai buvome Leningrade, jis dovanavo.

Kai gyvenom kaime, Biliūnas gertų užeidavo. Prie kelio gyvenom ir šulinį turėjom, tai jis vis užsuka gertų ar taip pašnekėtų. Leningrade tai svečiuos užeidavo. Mokslas jam ir džiova privarė. Iš namų nepadavė, jis pusbadžiuėjo. Tėvai gyveno pusėtinai, bet norėjo, kad Jonas kunigu

²⁸ Buvęs Kavarsko rajonas.

²⁹ Atrodo, kad pasakotojas čia painioja Leningradą ir Liepoją, nes pats yra įvairiuose miestuose gyvenęs.

būtų, o jis nenorėjo. Būdavo, Leningrade kaip mes, darbininkai, valgom, taip ir jis. Kitą dieną gal ir visai nevalgydavo.

Jis mokinosi ir dirbo vaistų sandėlyje. Ateidavo pas mus. Mes irgi nedideles algas gaudavom, atliekamo nebuvo. Ateidavo, sakydavo: „Arbotos turit?“ Prie arbatos ir duonos reikia. Mes nevedę buvome, išsivirti nėra kaip. Einam valgyklon, karštą vandenį ir geriam. Sekmadienį pietaudavau su draugu. Pasiimam porciją dviem, o kad jis ateina, tai trys dvių porcijų suvalgom. Gal ir nevalgęs kitą dieną, o juokaudavo, ir baigta. Dažniausiai vakare ateidavo. Vakarienę valgom, ir jis kartu. Ir Anykščiuose dar susieidavom, kol jis mokinosi.

Jį labai persekiojo, kad jis lietuvis, tik kad jis gabus buvo.

Vien už butą reikia, būdavo, mokėti tris rublius. Tik kampelis būdavo, o už gerą kambarį ir dešimt rublių. Labai prastai gyveno. Dar pas mus prašėsi, kad priimtume gyventi. Bet pas mus nebuvo kur — trise vieną kambarį turėjom.

Jonas Grimašauskas, 79 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Seimyniškėlių km.

Seimyniškėliai,
1961 m. liepos mėn.

15.

a.

Kai atvažiuodavo per atostogas, Biliūnas atveždavo knygų, žurnalių, nunešdavo pas Karolį³⁰ ir prašydavo paslėpti. Karoliukas ir slėpdavo.

Svirne, būdavo, stovi jo staliukas, ir jis rašydavo. Mes tada maži vaikai buvom. Jis išsiveda mus, saldinių duoda, bet liepia popieriukus gražinti. Dabar aš suprantu, kam jam reikėjo: jis pasižymėdavo ką sugalvojęs, o paskui parašydavo.

Jų buvo keturi broliai. Trys išsidalino ūkį, o jį apsiėmė visi mokinti. Norėjo, kad kunigu būtų — čia teisingai knygose parašyta. Bet taip griežtai nebuvo. Jis sakė: „Kunigu nenoriu būti ir pas jus nebeatvažiuosiu“. Bet atvažiuodavo. Broliai apsivedė, nebe taip ir padėdavo. Be to, ir bijojo: prieš carą Jonas ėjo. Labai meilūs buvo Biliūnai, labai mylėjo vienas kitą. Tuo kartu gal ir susipyko, tik ne taip jau griežtai, kaip dabar parašė.

Kai revoliucija kėlėsi, tėveliai vis, būdavo, kalba: „Kažin, kaip ten mūsų Jonas? Kad tik nepakliūtų, kad tik nepakliūtų!“ Ir suimdavo jį, ir kratydavo, bet ilgam nepakliuvo. Mes maži buvom, bet kaip dėl jo bijodavom! Stražnikai ateis, tai sėdim kampeliuke ir drebam.

Jo raštų labai daug žuvo per 14-tųjų metų karą. Svirnas jam rašyti buvo skirtas, švarus kaip kambariukas.

b.

Daug jis tikrų dalykų aprašė. Joniukas tai tikrai buvo: ir žąsis gaudavo, ir kitokius gyvulius. Mažutis visai — gal septintų metų, kad supratimo neturėjo, kad nereikia važiuot, o ganyti reikia. „Lazdoje“ taip pat tikra teisybė aprašyta. Kai žmonės ėjo vergijon³¹, tai prižiūrėtojai turėdavo lazdas žmonėms mušti. Dar aš atsimenu, sakydavo, kad kuri nors lazda iš vergijos laikų. Iš tikrųjų buvo tasai Dambrauskas ir rašy-

³⁰ Karolis — rašytojo tėvo brolio sūnus. Dabar gyvena Kėdainių rajone.

³¹ Baudžiavon.

tojo tėveliui lazda dovanojo. Senelis užnešė ant aukšto svirne ir pakišo po gegne, nes ji daug žmonių kraujo yra išliejusi. Gyveno pas Biliūnus Dambrauskas keletą metų, bet kur paskui pasidėjo — nežinau. Kalbėjo, kad mokindavo Dambrauskas Biliūnų Joniuką skaityti, tik ne lietuviškai, o lenkiškai. Buvo ir staliukas paliktas to Dambrausko. Nelabai seniai jis žuvo pas Biliūno brolių. Nežinau, kokio medžio buvo toji lazda. Matyt, ėgliaus³², kad gumbuota ir juodos šakytės matėsi.

Jo parašyta Sabaliūnas³³, bet tas ubagas buvo Sabaliauskas. Vaikai jį išvarė. Senas, dirbti nebegali, girdi, kam gi duoną valgys. Sako, kad nebeilgai ir gyvenęs. Pavarės kaime jis gyveno. Bites labai mėgdavo.

„Zvaigždė“ — irgi teisybė. Šito Karolio, kur minėjau, tėvas pasakodavo apie ją. Jo toks pertaras³⁴ būdavo: „znočijas“. „Znočijas, kai pradėjom zvaigždę rodyti, tai ir nebemušė“.

Sakydavo Biliūnų Jultytė taip: „Su Joniuku ėjom ir pamatėm, kad balta žmogystė ateina. Nusigandom bėsis, kojos tik nutirpo, nei paeiti nebegalim³⁵. Anksti gi eidavo — septintą valandą, o dar gruodžio mėnesį. Ir nueiti reikia nuo Niuronių iki Anykščių. Ir taip tas Piestupys garsum vaiduokliais: tai žmogų matė, tai sudejavo kas, tai arklys išsikinkė, tai nebeina. Jie ir bijojo labai. Kai prakalbėjo ta žmogystė, tada pažino. Uli-jona stumia Joniuką pirma, o jis irgi bijo.“

Buvo pas mus tokia bobutė Vakulskienė³⁶. Ji ir patį rašytoją yra upėje pagavusi. Jultytė pasakojo: „Kažkam ten gimė mergytė. Nuėjom ir mes ieškotų po tiltu, ar nerasma tos lėlytės. Tilte pabadėm, pabadėm skylytes, bet nieko neradom“.

Rozalija Tuskenienė³⁷, 63 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Staskūniškio km.

Staskūniškis,
1961 m. liepos mėn.

16.

Aš esu Jono Biliūno pusseserė. Mano motina buvo jam teta. Atvažiudavo jis pas mus. Jis sirgo plaučiais, aš širdies liga. Vis, būdavo, kosti, kosti. Sakydavo: „Mariut, kadgi aš sirgčia tavo liga!“ Bet, mat, dar užsimanė vestis, tik nebeilgai gyveno. Pati labai jo gailėjo. Alpo, alpo, kai iš Lenkijos parvežė.

Aš, mergaitė būdama, čia netoli gyvenau — Pakalnėje. Jis pabūdavo pas mus po savaitę, po dvi. Mokindavo mus skaityti, rašyti. Aš irgi iš jo išmokau. Labai mylėjo biednus. Kad kur yra biednas seniukas ar bobutė, išklausinėja apie jų gyvenimą, prirašo jų pasakojimų pilnus sąsiuvinius.

Neturtingai jo tėvai gyveno. Tėvas dusulį turėjo. Labai norėjo, kad Jonas kunigu būtų, bet jis nenorėjo. Pasakojimo viena pažįstama, kad po kambarį vaikšto, vaikšto, kaip žemę pardavęs. Bet nei rūščiai, nei ką. Rankas už galvos susiėmęs, vaikšto po kambarį, sako: „Tėveliai, aš negaliu, negaliu!“

Šiaip taip aštuonias klases pabaigė, bet neilgai bepagyveno. Rodos, taip mylėjo jį broliai ir padėdavo, bet džiova pristojo. Gal nuo mokslo, gal pasiklapatijo.

³² Kadugio.

³³ Apsakyme „Ubagas“.

³⁴ Priežodis.

³⁵ Turimas galvoje J. Biliūno apsakymas „Piestupys“.

³⁶ Pasakotoja mano, kad senutė Baltrūnienė „Kūdikystės sapnuose“ yra Vakulskienė.

³⁷ R. Tuskenienė yra rašytojo sesers duktė.

Kai seniau atvažiuodavo pas mus, tai knygelę palieka, pašneka, paerzina. Būdavo, dūksta kaip koks šuniokas, ausis tik sukaliaoja. Kitas jo draugas, studentas, norėjo mane paimti, tai Jonas, būdavo, erzina mane, erzina, net aš pykstu. Sakau: „Tu, Jonai, šneki nei šį, nei tą“. Jonas rytą atsikelia ir sako: „Gulėjom abudu su draugu, ir girdėjau, kaip jis sapnavo tave. Per sapną šaukė“.

Su giminėmis labai draugiškas buvo. Gal keturiolikos metų buvo, tai Anykščiuose surinko savo seseris, tetulę, giminės ir nusivedė nusifotografuoti. Būdavo mada Biliūno: sutinka giminę mieste ar kur, tai būtinai pabučiuos, barzdą atkišęs. Mes ir erzinam: „Kiekvieną kartą tą tavo šponką bučiuok“. Kai pradėjo sirgti, tai tik pasisveikina, nebesibučiuoja. Klausiam: „Tai ko gi tu nesibučiuoji?“ — „Tai,— sako,— gal jūs jau mano ligos bijosta“.

Aukštas buvo, pilnos burnelės, toks vikrus, kol nesirgo. Gražus labai, plaukai juodi. Būdavo, barzdą prikiša, ir bučiuok. Sakau: „Nusvilinsma, kai atvažiuosi“.— „Čia,— sako,— mano turtas, kurgi svilinsta“.

Linksmas buvo, kol nesirgo. Būdavo, pasodins mus rašyti, ausį nusuka, kad nemokam. Mes rėkiam tyčia. Liepia dainuoti ir pats dainuoja. Pavalgęs ir vėl rašo. Baisiai mes jį mylėjom,— regis, brolis buvo tikras. Labai gražiai sugyvendavo visi Biliūnai.

Kai pradėjo sirgti, nebelinksmas buvo. Eina, lazdyte pasirėmęs, toks išbalęs, vis lyg ir pakosti. Nusiminęs buvo. Aš sakydavau: „Jonai, nejaugi jūs manot vestis?“ — „Man,— sako,— reikia vestis“. Ir jį ėjo už jo, baisiai mylėdama. Pagyventi ir nebespėjo, tik kad šliubą paėmė.

Giminės irgi iš karto nedaug padėdavo. Mano mama padėdavo dražužiais ir maistu. Jo brolis Mykolas liko tėviškėje. Jonas pas Mykolą atvažiuodavo. Atvažiuodavo ir pas kitus, bet rečiau. Labai mylėjo jį broliai ir visi giminės. Nors kunigu ir nebuvo, bet vis tiek mylėjo. Kad nors tėvas būtų turtingas buvęs, o dabar taip vargingai pradėjo! Mano mamutė, būdavo, pasakoja ir verkia. Labai sunkiai jis mokinosi. Paskui įsigyveno, bet pradžia labai sunki buvo.

Marijona Baniienė, 74 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Pukenių km.

Pukeniai,
1961 m. liepos mėn.

17.

Kai Jonas Biliūnas norėjo advokatu mokytis, jo brolis pasakė, kad advokatas yra vagis, o bumaškas³⁸ vogti galima ir be mokslo.

Biliūnas dažniausiai būdavo rimtos minos. Tik kartą abu ėjom į Anykščius, tai linksmas buvo. Kartais pašposydavo. Buvo giedamas rožančius, o Biliūnas, atsisėdęs už stalo, riešutus piaustinėjo.

Kazimieras Gogelis, 73 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Niūronių km.

Niūronys,
1961 m. liepos mėn.

18.

a.

Biliūnas labai mėgdavo agrastus. Tėvelis vis liepdavo palaikyti dėdei agrastų. Kai atvažiuodavo, nusivesdavo mus ant kalnelio, susiriedavo pats ir mums liepdavo kamuoliuku nuo kalnelio riedėti. Mes susiremiam kojom ir riedam, o dėdė juokiasi. Ir pats dėdė šokdavo atsitūpęs.

³⁸ Pinigus.

Yra už mūsų vyšnelės laukelis, Sėdimasis laukelis vadinasi. Jis eidavo ežia, lazdele pasiramsčiuodamas, ir klausinėdavo, kas pasėta.

Kai sirgdamas atvažiuodavo, paklodavom Biliūnui patalą gonke. Kai sirgo, tai vis prašydavo atidaryti langus. Liulkytę³⁹ čiulpdavo ir čiulpdavo, bet be dūmų.

b.

„Vagyje“ aprašytas tikras atsitikimas. Gyveno toks Janulionis Jokūbas. Išgirdęs šunį lojant, išėjo į kiemą. Mato, kad durys atidarytos. Tada ir užmušė vagį. Janulioniai buvo geri draugai su mano tėveliu. Jis sakydavo, kad sąžinė graužia už žmogaus užmušimą.

Brisius buvo kaip vilkas — šuo pilkavotas. Brisių nušauti vedė brolis Antanas.

Katytę, kur aprašė „Kliudžiau“, jis, mažas būdamas, nušovė po šermukšniu už klojimo. Parbėgo namo, baisiausiai verkdamas. Klausia jo, kas gi atsitiko. Sako: „Katytę užmušiau“.

Rozalija Tuskenienė⁴⁰

Staskūniškis,
1961 m. liepos mėn.

19.

Biliūnas labai mylėdavo vaikus. Kur eidavo, visur su vaikais. Mokydavo tuos vaikus, kurie pataisas gaudavo. Sakydavo sirgdamas, kad pas-kui bus gera gyventi, nes mokys mokyklose lietuviškai.

Jis labai mėgo gėles. Parvažiavęs gėrėdavosi darželiu. Tuoj eidavo darželin, žiūrėdavo, kaip gėlės auga. Eidami kur nors, skindavome gėles, nes rašytojas prašydavo pririnkti.

Namie rašytojas miegodavo naujuosiuose svirnuose, bet jau tų svir-nų nebėra. Tėviškėje šeimininkavo brolis Mykolas. Yra išlikę spinta, komoda, kėdė iš Mykolo tėviškės, ir dar yra virduliukas.

Jonas Biliūnas turėjo puodelį ir ąsotėlį. Kai sirgdamas, mes nunešdavome jam giros iš medaus ir duonos.

Jis retai kalbėdavo. Juoko maža turėdavo. Kai sirgo, per pypkę traukdavo vaistus.

Kartą Šeimyniškieliuose maudėsi vaikai. Tekš, tekšt — pradėjo skęsti. Biliūnas juos išgelbėjo.

Balys Pavilonis, gim. 1885 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Naujųjų Elmininkų km.

Naujieji Elmininkai,
1961 m. liepos mėn.

JUOZAS TUMAS-VAIŽGANTAS

20.

Tumas buvo toks kresnas. Aš atėjau Malaišiuos 1923 metais, o jis 1933 mirė. Čiupryna⁴¹ balta, raudonas toksai, plaukai gerbenėti. Toks nepuikus — vienan žandan, kitan žandan pabučiuoja. Rankos niekada neduodavo bučiuoti. Su vyskupu atvažiuodavo ir pas mus nakvodavo. Ilgai nebūdavo — dieną, kartais dvi.

³⁹ Pypkelę.

⁴⁰ Žr. 15.

⁴¹ Kuodas.

Kas vestis, kas kokios tarnybos — vis prie jo, vis prie jo kreipėsi. Geras buvo, niekam neatsakydavo.

Obuolių pas mus atvažiuodavo. Baisiai obuolius mėgo. Dovanų neatveždavo, tik vis pinigų. Ir saviem geras, ir svetimiems. Brolio vaikus išmokino.

Per balių ar taip kada atvažiavęs, apie kunigystę niekada nešnekėdavo. Pasėdės, dešros gabalą, duonos šmotą nutvers ir lekia, kur Juodžius akmuo arba Popšutės kalnas⁴². Kai atvažiuoja, sako: „Jūs man nieko neruoškite. Ką jūs valgot, tą ir man. Man nereikia avino papiauti“.

Mūsų vaikas buvo, tai atvažiavęs tuoj: „Parodykit „nasliednyką“! Vienan veidan gnibt, kitan gnibt.

Kai buvo klieriku, tai mes dar ir nuotrauką turime. Nedidelis, kresnas, plaukai balti kaip linai, žilas visai. Jaunas pražilo. Mes nuo jo turėjom knygų ir laiškų, bet per karą dingo. Kunigiškiuose buvo Tumo-Vaižganto vardo mokykla, tai ten spinta užversta jo vieno knygomis.

O greitumas jo — kaip pipiras! Būdavo, lekia, lekia, kad ir paspėti su juo sunku. Mano vyras nuvažiuodavo pas jį Kaunan, tai Tumas vis rašo, rašo. Pasikalba kiek ir vėl rašo.

Per metus gal kokius du kartus atvažiuodavo vasarą Malaišiuos. Gimines apeina ir važiuoja namo. Jų trobesių tada nebebuvo. Buvo didelis sodas, trobesiai, bet brolis pardavė.

Grįžęs vasarą į tėviškę, pasakodavo, kad rūkydavo abudu su mano vyru pasislėpę. Tabako nusislepia vaikai ir rūko.

Jo krikšto motina gyveno Svėdasuose. Jis visada pas ją užsukdavo, skarelę ar šiaip kokią dovanėlę atveždavo. Su kiekvienu pašneka — senas ar mažas, jam jokios išimties nėra.

Jis labai mėgdavo duoną su obuoliais. Sakydavo, kad labai skanu, labai tinka. Plaukai jo balti, žili, bet veidas toks lygus, ružavas, nei grubzlėtas.

Apsirengęs būdavo sutana. Kai kada basas nusiauna. Spaudžia jam, ar kaista kojos, tai nusiauna ir lekia. O tada kad greitas! Ant piliakalnio, būdavo, vis su mūsų tėvu eina. Sakydavo tėvui: „Tu pasivėlavai apsisvesti, bet aš tavo vaikus išmokinsiu“. Nebeišmokino jau.

Giminių vaikus išmokindavo. Siųsdavo jiems pinigų. Kad kas tarnybos neturi ir pinigų nėra, tai Tumas pinigų duos, kol gausi tarnybą, ar pats kokią tarnybėlę suieškos, rekomenduos.

Tumas prašė, kad Svėdasuose jį palaidotų, bet paskui sakė, kad, kur palaidos, ten bus gerai. Jo yra užpirkta vieta kapuose visiems giminėm, stora grandine aptverta.

Marcelė Nakutienė, 62 m., gyv.
Anykščių raj., Malaišių km.

Malaišiai,
1961 m. liepos mėn.

21.

a.

Tumas su vaikais, kai mažas buvo, pagavo klojime kiškį. Jiems nepatiko tas klojimas, norėjo kitan pervaryti. Tas kitas klojimas toli — tiek ir tematė kiškį. Atvažiavęs pasakodavo, kaip, vaikas būdamas, tą kiškį gaudė.

⁴² Juodžius akmuo, arba Juodis, yra vidury lauko netoli Malaišių kaimo; Popšutė — labai gražus lazdynais apaugęs kalnas, maždaug už kilometro nuo Malaišių.

b.

Daug mūsų apylinkių vietų Tumas aprašė „Pragiedruliuose“. Pas mus gražių pasakojimų apie tas vietas yra, tai daugelį jis ir surašė.

Yra čia Valiulio kalnelis. Ejo milžinas Valiulis per smiltynės kalnelį, ir pribyrėjo jam klumpė smėlio. Jis smėlį iškratė, ir pasidarė Valiulio kalnelis.

Dar yra prie Malaišių kaimo Sešiažirgės bala. Toks labai žiaurus ponas buvo ir įklimpo ton balon su šešiais žirgais.

Gaidžio kalnelyje vidurnaktį vaidenasi. Gyventojų nėra, o naktį ten gaidys gieda.

Piliakalnio šone yra akmuo. Jei kas tą akmenį atverstų, išeitų Lietuvos kariuomenė.

Pagal Vaižganto raštus išeina, kad Juodžius ne akmuo buvo, o medis. Gal ir buvo kada. Medis nupuvo, liko akmuo.

Marija Dagienė, 74 m., gyv.
Anykščių raj., Malaišių km.

Malaišiai,
1961 m. liepos mėn.

LIUDVIKA DIDŽIULIENĖ-ŽMONA

22.

Man buvo šešeri metai. Kažkokie žmonės pridėdavo nelegalios literatūros, ant viršaus kiaušinių, ir nešdavau pas Didžiulius. Vienąsyk nuėjau pas Didžiulį su krepšiu ir radau žmogų su barzdike. Sako: „Čia Kapšukas, tik tylėk!“ Didžiulis tuoj paėmė krepšį, pasiėmė, kas reikalinga buvo. Ištraukė vieną stalčių, kur buvo priklotas tokio popieriaus. Sudėjo ten mano atneštus, padavė man krepšelį ir liepė nešti namo. Dar gėlių pridėjo.

1905 m. buvo daug suėmę. Rado truputį literatūros. Prie Anđrioniškio, Latavos miške, kažkas nušovė asesorių iš Ukmergės. Tada atvažiavo kariuomenė iš Anykščių. Visi valsčiaus žmonės buvo susirinkę nuversti valdžios. Atėjo pristavas. Mano tėvas sušuko pristavui: „Nusiimk kepurę!“ Bet tada kareiviai kad pradėjo duoti žmonėms! Žmonės pro langus bėgti! Viena kaip bėgo per langą, padelkos užsikabino, ir išsmuko gatvėn be sijono.

Didžiulis atlėkdavo su baltu arkliu pas savo draugus. Į langą bar-bar, pasakys ką nors ir vėl nulekia.

Proklamacijos tada būdavo rašomos ant plono balto popierėlio ir susukamos į tutele. Daug tokion tutelelėn tilpdavo.

Tadas Mickūnaitis, gim. 1899 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Zabielinų km.

Zabielinai,
1961 m. liepos mėn.

23.

Liuda meili, mandagi buvo, bet gyvenimas jos tai labai sunkus buvo. Mintaujoje mokė savo vaikus, kurių turėjo aštuonis. Didžiulį Stasį „ciclistu“ vadino, nes toks jis ir buvo.

Buvo Padvarninkų kaime knygnešys Šaučiūnas. Pas jį vyrai rinkdavosi, uždangstydamo langus. Šaučiūną areštavo 1905 metais. Vedė jį, prie arklio uodegos pririšę. Metus buvo kalėjime. Knygų kiek daug buvo — visos revoliucionieriškos, sodžialkoje sumirkytos. Mes parsinešėm

namo tų knygų. Tėvelis liepė mesti ugnin: žmogų per jas išvežė kalėjim-
an. Mušė tą Saučiūną su šautuvu per ausis.

Didžiulienė irgi dažnai pas jį nueidavo. Jos vyras Stanislavas ant
trijų valakų gyveno, gražiais arkliais važinėdavo. Buvo Sibire, grįžo pa-
ralizuotas. Paminklą pastatė Tumas. Ji prašė palaidoti ant kalnelio, kad
matytų namus.

Kapsukas pas juos atvažiuodavo, bet man matyti jo neteko.

Saučiūnas mane išmokino revoliucinių dainų. Ir dabar per krikšty-
nas užtraukiam.

Barbora Lalienė, gim. 1893 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Padvarninkų km.

Padvarninkai,
1961 m. liepos mėn.

24.

Didžiulienė buvo meili, graži, gera kaimynams. Kaimynai vaikus pas
ją vesdavo. Ji juos dainuoti, skaityti mokino. Ir mane ji skaityti pramokė.
Visi jie buvo labai geri, ypač Kazanavičienė. Seniau mokyklų nebuvo,
todėl ji ir kviesdavosi vaikus pas save. Žmonės rašyti nemokėjo, prašy-
davo ją, kad parašytų. Ir ji pati dažnai ateidavo pas kaimynus, nežiūrė-
davo, kad ponias. Labai daug knygų turėjo Didžiulienė ir žmonėms da-
lindavo.

Kapsukas pas juos atvažiuodavo. Tokia geltona lova stovėjo, tai joje
miegodavo. Nedažnai atvažiuodavo.

Didžiulių sode yra daug ginklų paslėpta nuo 1905 m. revoliucijos, tik
neranda dabar. Knygos pas juos būdavo paslėptos sienoje. Sienoje buvo
nedidelės durytės, o jas užstodavo spinta. Spintoj vieną kaladytę išimda-
vo ir per ją prie knygų prieidavo.

Marcelė Jokūbėnaitė, 65 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Padvarninkų km.

Padvarninkai,
1961 m. liepos mėn.

25.

Prie žmogaus Didžiulienė lipte lipdavo. Ji seną ir mažą prakalbina,
tarytum širdin limpa. Nuo 1905 metų ji gyveno viena. Nueis pas juos pa-
vargėlis koks, tai ir drabužių išdalins kiekvienam neturtingam. Priims,
privaišins ir išleis. Kai vyro neturėjo, jai kaimynai padėdavo pašienauti
ar stotin nuvežti ką nors. Ji ir pinigų vyrams už tai duodavo, ir dar ci-
garečių, popirosų. Ji visiems buvo gera. Tokių žmonių retai yra. Ar kny-
gų, ar laikraščių, ar prašymėlių parašyti reikia, ji visada padės. Laišką
gavo kas ir nešas pas Didžiulienę.

Didžiulis ir Saučiūnas revoliucionieriai buvo. Jie buvo vedę seseris.
Saučiūnienė visai kitokia buvo, nepanaši į seserį. Oi, kiek knygų radom
jų sodžialkoje, paskui po stogu, kai plėšėme, — maišais!

Kartą, prisimenu, atlekia kaimynai pas mus ir sako: „Bėkit greitai —
ateina juodašimčiai, žmones piauna“. Seniai su kirviais, su šakėmis suėjo
vienon gryčion. Į tris butus devyniolika šeimų susirinko. Mes, vaikai,
žaidžiam sau, o tėvai su kirviais laksto. Išbuvom tris dienas — niekas
neateina. Nusibodo, ir išsiskirstė žmonės.

Mano tėvas turėjo revolverį. Didžiulis davė. Po pagalve gulėdavo
tas revolveris. Rašytojos vyras viską organizuodavo. Jis įduodavo kitiems
knygas, laikraščius nešioti, nes jį patį sekavo.

Per Didžiulienės laidotuvesėjo žmonės kaip į kokį stebuklą. Vienas
galas žmonių prie kapukų buvo, o kito nesimatė. Atvažiavo iš Kauno Tu-

mas, pamokslą sakė. Pasakojo apie jos gyvenimą, kaip ji Lietuva rūpino-
si. Žmonės raudėjo.

Kai vyrą išvežė, ji pasiliko su mažais vaikais. Žemę nuomon išduo-
davo. Vienai moteriai sunku buvo. Ji padėdavo neturtingų vaikams: suk-
nytę, palčiuką, batukus nuperka.

Aš nueidavau pas Didžiulienę malkų prakapoti. Tas laikrodīs, kur
dabar jų namuose yra, buvo dar prie Didžiulienės. Vienas namo galas
buvo švarus. Kitas kambarys, kur dabar spinta stovi, buvo valgomasis.
Gale yra mažučiuokas kambaryukas. Ten gyveno Didžiulis, kai grįžo iš
Sibiro. Ji mirė didžiajame kambaryje. Ten ir laidotuvės buvo. Tumą ji
pakvietė, nes jis jos mokslo draugas. Ji buvo pašarvota balta batistinė
suknytė, balti bačiukai ir baltas grabas. Taip pati prašė.

Skėterienė buvo tarnaitės duktė. Tėvas jos buvo Didžiulis, bet Didžiulienė vis tiek ją išaugino. Vokiečių laikais atėjo Skėterienės močia pas
dukterį, kad jai padėtų. Tai ta pasakė: „Ne ta močia, katra pagimdė,
o ta, katra užaugino“.

Didžiulienė rašė visokias knygas. Ant sienų visokių paveikslų pri-
piešta, eilių prirašyta. Piešdavo ir ji pati. Labai panašų žmogų padary-
davo. Šaučiūną buvo nupiešusi — kaip gyvas.

Mes spėliodavom, kodėl ji Žmona pasivadino, bet nežinojome.

Povilas Tumas, 60 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Padvarninkų km.

Padvarninkai,
1961 m. liepos mėn.

26.

Didžiulienė pas mus tankiai ateidavo. Labai maloni buvo, apie viso-
kius ūkiškus daiktus pasikalba su mama. Atneša agurkų, obuolių, vaiši-
na. Kai vaikus mokė, gyveno Mintaujoje. Ten turėjo butą ir laikydavo
mokinius. Iš to ir vertėsi. Ji pati išmokino vaikus. Tris sūnus išaugino:
Vytutą, Algirdą ir Antaną. Jos vyras buvo revoliucionierius, knygnešys.
Jis pas mano tėvą palikdavo knygų po porą centnerių.

Aš pats daug sykių mačiau Kapsuką. Jis ateidavo mūsų ežeran,
maudydavomės. Mane vieną kartą pernešė per upelį. Atvažiuodavo dar
jaunas — kokių 22 metų. Be barzdytės tada buvo, dar nesislapstė. Kai
pradėjo slapstyti, jau nebemačiau. Randa vaikus ripką ritinėjant — tuoj
pats prisideda. Tuomet jis jau draugavo su Didžiulyte. Kalbėdavo, kad
pas Didžiulius kavalierius atvažiavo. Visi kartais eidavo per kaimą. To-
kie malonūs buvo.

Pas Didžiulius daug kartų būdavo. Didžiulis mėgdavo politiką. Va-
žiudavo į Tilžę knygų. Narsus buvo vyras. Visada raitas, susijuosęs dir-
žu, kirvukas užkištas.

Didžiulienė patarinėdavo, kaip palaikyti namų tvarką, švarą. Pati
dirbdavo virtuvėje, siuvinėdavo. Sodą didelį turėjo, daug gėlių. Rengda-
vosi švariai, inteligentiškai. Ponios ilgais drabužiais nešiodavo. Kasas
suvyniodavo į kuodą aplink galvą.

Jų duktė Emiliutė liko invalidė. Tėvas kažkaip užgavo ją mažą
į krūtine.

Vildžiūnas⁴³ dažnai užeidavo Didžiulių dvaran, gaudavo sau prie-
glaudą. Didžiulių jau tada nebuvo, Skėterienė gyveno.

Kazys Dilys, gim. 1898 m.,
gyv. Anykščių raj.,
Padvarninkų km.

Padvarninkai,
1961 m. liepos mėn.

⁴³ Pasakotoją Kazį Dilį V. Vildžiūnas yra aprašęs savo knygoje „Aukštaitijos
kalvose“.

Strazdelio nekviesdavo į atlaidus nei ponai, nei kunigai. Senelis pasakoja, kad, kai Strazdelis buvo 7—8 metų, pas dvarponį tarnavo. Pamatė, kad gudrus, šmukštus berniukas. Pas tą poną buvo ūkvedys, rodos, iš Prancūzijos. Jam labai patiko siuntinėti tą vaiką. Kad tik pusę žodžio, jis tuoj: „Aš nubėgsiu!“ Pradėjo ūkvedys jį mokinti skaityti. Išmokino keturias klases. Labai gabus buvo vaikas. „Tai,— klausia,— kas tau labiausiai patinka?“—„Man patinka ilgaziponiai“.—„Ar tu eitum mokslan?“—„Eičiau, tik kad tėveliai biedni“. Išvežė jį Prancūzijos mokytis seminarijon, o parvažiavo kunigu. Mat, Lietuvoj baudžiauninkų nepriėmė mokytis. Nebeatmenu, kur tada jam davė vietą. Jis buvo kamendorium. Paskui jam paskyrė mažą parapijelę, kur jau niekas nebenorėjo eiti. Jo nelaikydavo vienoje vietoje.

Atėina pas jį žmoneliai. Klausia: „Kiek už mišias?“—„Kiek duosi, tiek užteks. O kiek turi?“—„Tiek ir tiek“.—„Na, tai visai nereikia“.

Jo giminė buvo Kunigiškis⁴⁴, paskui rusai pavadino Astravu. Mat, „visų pusių buvo vanduo, Sartų ežere tas kaimas buvo kaip sala. Dabar iš vienos pusės užaugo pieva, ir galima privažiuoti. Kai susitvėrė Lietuva, pavadino tą kaimą Margėnais. Vidury tebėra trobesiai, bet namas nebe tas. Pas Strazdelio seserį atėjo užkuriomis Leikus. Taip Strazdai ir išnyko. Toks senas buvo namas, ilgas. O kaimas tada ne visai mažas buvo—10 valakų.

Man senelis vis sakydavo: „Ar žinai, kokios mes garsios giminės,—Strazdelio giminės“⁴⁵.

Šita Bagdonišio apylinkė Reimariui⁴⁶ priklausė. Jie ir buvo Strazdelį paėmė.

Vienoje saloje yra Gigėliškių girelė. Strazdelis čia lankytis mėgdavo, knygų atsinešdavo. Iš kitos pusės, senelis pasakojo, ir mergaitė atsilankydavo. Ji sūnelį turėjo. Kai buvo teismas, tai ji sako: „Aš gi žmogus griešnas, ko čia! Panelė švenčiausia šventa ir be vyro pagimdė. O čia...“⁴⁷ Mokėjo atrėžti. Man rodos, kad ji iš šitos pusės, iš Margėliškių Rožytė. Rodos, buvo baudžiauninkė.

Vedęs Strazdelis nebuvo. Kunigo rūbais ir mirė Kamajuose pas daktelę.

Kartą atėjusi viena moteris pas rusus pinigų vyrui laidoti pasiskolinti. Tie paskolino ar du, ar tris rublius. Eis ji užpirkti egzėkvijų. Nuėjo pas Strazdelį ir prašo: „Numirė senelis. Gal man palaidosi?“—„O kiek pinigų turi?“—„Pasiskolinau tris rublius iš ruso“.—„Tai nešk juos atgal, o te tau dar trys rubliai“. Parneša ji rusams tuos tris rublius. Tie klausia: „Kur tu taip greitai uždirbai?“—„Tai,—sako,—dėkui, kunigėlis Strazdelis nieko neėmė ir dar apdovanojo“. Todėl neturtingas ir apiplyšęs buvo.

⁴⁴ J. Kazanavičius vienintelis teigia, kad A. Strazdelis gimęs Kunigiškio (Margėnų) kaime. Visi kiti apklaustieji gyventojai nurodė, kad A. Strazdas gimęs Kriūgiškio kaime. Abu kaimai ribojasi ir šliejasi prie Sartų ežero.

⁴⁵ Astravo ir Kunigiškių kaimuose yra kelios Kazanavičių šeimos. Viena gyvena Stirniškių kaime. Visos įrodinėja savo giminystę su A. Strazdeliu. Teigia, kad poeto motina buvusi Kazanavičiūtė.

⁴⁶ Gyventojai Riomerį vadina Reimariu, Remeriu ir kt.

⁴⁷ Kiti šiuos žodžius priskiria A. Strazdeliui.

Mūsų senelio sesuo buvo Strazdelio motina. Pirmą ji buvo ištekęjusi už Leikaus, paskui gavo užkurį Strazdą.

Kai buvo kunigu, tai Strazdelis sutaisydavo ir vakaruškas. Ir pats ratelį eina, šoka, gieda. Giesmių mokindavo, tokių pabliuznytų. Pabliuznydavo. Sakydavo: „Ko jūs, jaunimas, nešokat, nesilinksminat?

Jūs, mergytės, jūs, aguonos,
Jūs be mūsų kaip be duonos.“

Cia Strazdelio giesmė. Ilga daina buvo. Jis, kai ratelį eina, ir kitiems liepia dainuoti, kad išmokytų. Dar viena Strazdelio giesmė:

Ejo Jonelis šienelio piautų,
Rado Marytę, vilko papiautą.
Nei kam giedoti, nei kam vaitoti,
Nėr kam Marytę ir palaidoti.
Meška maurojo, vilkas raudėjo,
Kiaulė knisdama ir pakavojo⁴⁸.

b.

Strazdelis labai gražiai pamokslus sakydavo. Jį buvo ištrėmę 6 metams todėl, kad jis apgavo merginą. Dėl to jį išmetė iš kunigystės. Svečiuose jam nebuvo leista miegoti ilgiau kaip vieną naktį.

c.

Papasakosiu anekdotą, kaip vieną atlaidų metu kunigai susirinko ir norėjo aukas patys tarp savęs pasidalinti. Užuoat davę dalį Strazdeliui, pasiuntė jį pamokslo sakyti. Strazdas, norėdamas jiems atkeršyti, paskaitė Evangeliją ir paskelbė žmonėms, kad skubėtų namo, nes svetima šalis užaina plėšti jų turtų. Visi greitai išbėgo, o Strazdas grįžo į kleboniją pačiame pinigų dalijimosi įkarštyje. Visiems buvo padėta po krūvelę pinigų. Strazdas sužėrė kelias krūveles į vieną ir klausia: „Ar mano tie pinigai?“ Susižėrė tuos pinigus į kišenę ir išėjo.

Vieną kartą Strazdelis nuvažiuoja į atlaidus suplyšusia sutana. Pastebėjo, kad šeimininkas nešioja vieną gerą sutaną, o kita dar kabo ant sienos. Jis paėmė ir pakeitė — paliko savo suplyšusią. Atėjo šeimininkas, pradėjo ieškoti sutanos ir pamatė, kad Strazdelis apsivilkęs. Labai supykto ant jo, o Strazdelis sako: „Ponas Jėzus turėjo tik vieną rūbą, o tu turėsi vieną gerą ir dar kitą, nors prastesnį“.

Vienoje parapijoje laukė vyskupo. Buvo pietų metas, stalai paruošti, visi susėdę aplink stalą. Strazdelis atėjo pavėlavęs, ir jam nebuvo palikta vietos atsisėsti. Tada jis, pamatęs apipintą vainikais kėdę, skirtą vyskupui, ėmė ir atsisėdo. Visi pradėjo ant jo šaukti, bet Strazdelis juos nuramino, sakydamas, kad vyskupas ir kitoje vietoje gali pavalgyti, nes ir jis iš to paties padarytas.

Juozas Kazanavičius, gim. 1890 m.,
gyv. Rokiškio raj.,
Stirniškių km.

Stirniškiai.
1961 m. liepos mėn.

⁴⁸ Ši daina dainuojama ir Ukmergės rajono šiaurinėje dalyje (apie Vidiškius). Ten taip pat teigiama, kad tai esanti A. Strazdelio sukurta daina.

Strazdelis eidavo į mišką atsinešti malkų. Nešdavo, rankšluosčiu susirišęs, o vaikai sekdamo paskui jį. Jį palaidojo Kamajuose, todėl ir įsikūrė toje vietoje kapai.

Karolina Marciūnienė, 84 m.,
gyv. Rokiškio raj.,
Kamajų m-lyje

Kamajai,
1961 m. liepos mėn.

30.

Strazdelis užeidavo pas mano senelį, atsiguldavo ant pečiaus. Kamajuose turėjo pas žydą nusišamdęs butą. Sakydavo, kad ateis šviesa, kad visur bus kalbama lietuviškai. Nešiojo trinityčiais. Kai Strazdelis sakydavo pamokslą, tai žmonių minios suplaukdavo. Spaviedodavo ne bažnyčioje, o ant Cežų kalno. Už Kamajų miestelio yra tas kalnas. Mat, jo į bažnyčią nebeįleisdavo. Ten dar ir dabar tebėra tas akmuo. Jis išklausydavo išpažinčių ir siųsdavo žmones į bažnyčią komunijos.

Vieną kartą nujojo raitas patiltėn ir sustabdė apie 100 žmonių — pėsčių ir važiuotų. Tada nebuvo tiesaus kelio į Kamajų bažnyčią, reikėdavo eiti aplink. Strazdas liepė visiems važiuoti per lauką, o pats rodė kelią. Taip pravedė kelią.

Marijona Cepaitė, 80 m.,
gyv. Rokiškio raj.,
Papiškių vienk.

Papiškiai,
1961 m. liepos mėn.

ПО ДОРОГАМ ПИСАТЕЛЕЙ ВОСТОЧНОЙ АУКШТАЙТИИ

ЙОНАС РИШКУС и ЖАНА УРБАНАВИЧИУТЕ

Резюме

В работе публикуются воспоминания родственников, близких и друзей о литовских писателях А. Веньуолисе, Й. Билиюнасе, Й. Тумасе-Вайжгантасе, Л. Диджулене-Жмоне и А. Страздасе. Воспоминания помогают больше узнать об их жизни, окружавшей их среде, деятельности, мировоззрении. Этот материал, собранный студентами Вильнюсского государственного педагогического института, содержит много новых фактов о некоторых прототипах в творчестве А. Веньуолиса (братьях Пуоджюнасах из романа «Усадьба Пуоджюнасов», Веронике из рассказа «Утопленница»), помогает проследить генезис некоторых рассказов Й. Билиюнаса. В воспоминаниях о Л. Диджулене-Жмоне дается много сведений о революционном движении в окрестностях Андрионишкиса.

SOME DATA ON EAST AUKŠTAITYJA WRITERS

JONAS RISKUS AND ŽANA URBANAVICIUTE

Summary

In this article some reminiscences on Lithuanian writers A. Vienuolis, J. Biliūnas, J. Tumas-Vaižgantas, L. Didžiulienė-Žmona and A. Strazdas are presented by their relatives and acquaintances. These reminiscences

are expected to contribute data to a better knowledge of the writers' surroundings, life, activities, as well as their personal features. The present material collected by the students of Lithuanian, the Vilnius Pedagogical institute, includes some facts on the prototypes depicted in A. Vienuolis's novels (e. g. brothers Puodžiūnas from „Puodžiūnkiemis“, Veronika — the heroine of „The drowned girl“ etc.). The material is also helpful in studying the genesis of some Biliūnas's stories. The reminiscences on L. Didžiulienė-Zmona contain many facts of the revolutionary movements in the outskirts of Andrioniškis.
